

અધ્યયન નિષ્પત્તિ : SS 6.6 ભારતના નકશામાં સ્થાન, સીમા, વિસ્તાર, પર્વતો, ઉચ્ચપ્રદેશો, મેદાનો, નદીઓ, રણપ્રદેશો વગેરે જેવી ભૌગોલિક લાક્ષણિકતાઓ દર્શાવે છે.

શૈક્ષણિક મુદ્દા : → ભૂમિ સ્વરૂપોના પ્રકારો

→ પર્વતો, ઉચ્ચપ્રદેશો, મેદાનોના પ્રકારનું વર્ગીકરણ અને મહત્વ

પ્રશ્ન - 1 નીચે આપેલા દરેક પ્રશ્નના ઉત્તર માટે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ શોધી ☐ માં લખો.

- ખંડ પર્વત : નિલગીરી :: ગેડ પર્વત : ☐ A
 ✓ (A) હિમાલય (B) સાતપુડા
 (C) પાવાગઢ (D) પારસનાથ
- નીચેનામાંથી કયું વિધાન પર્વતોનું મહત્વ દર્શાવે છે ? ☐ B
 (A) તેમાંથી લોખંડ, મેંગેનીઝ, સોનું જેવી કિમતી ખનીજો મળે છે.
 ✓ (B) હવા ખાવાના સ્થળ તરીકે મહત્વ ધરાવે છે.
 (C) તે ભેજવાળા પવનો રોકીને વધારે વરસાદ આપે છે.
 (D) ઉપરોક્ત ત્રણેય
- આંતરપર્વતીય ઉચ્ચપ્રદેશ : તિબેટનો ઉચ્ચપ્રદેશ :: પર્વતપ્રાંતીય ઉચ્ચપ્રદેશ : ☐ B
 (A) મોંગોલિયાનો ઉચ્ચપ્રદેશ ✓ (B) માળવાનો ઉચ્ચપ્રદેશ
 (C) મહારાષ્ટ્રનો લાવાનો ઉચ્ચપ્રદેશ (D) એક પણ નહિ
- નીચેનામાંથી કઈ જોડ સાચી નથી ? ☐ B
 (A) કિનારાનાં મેદાન - ઓસ્ટ્રેલિયાનું મધ્યનું મેદાન ✓ (B) ધસારણનાં મેદાન - લોમ્બાર્ડી મેદાન
 (C) નિક્ષેપણનાં મેદાન - ગંગા યમુનાનું મેદાન (D) ઉપરની તમામ
- નીચેનામાંથી કયું વિધાન મેદાનના મહત્વને લાગુ પડતું નથી ? ☐ D
 (A) માનવ વસાહતો અને વ્યાપાર વાણિજ્યના સ્થાનો ફળદ્રુપ મેદાનોમાં સ્થપાય છે.
 (B) ફળદ્રુપ જમીન ખેત ઉત્પાદન માટે વધુ ઉપયોગી છે.
 (C) ખેતપેદાશો માટે કાચો માલ પૂરો પાડે છે.
 ✓ (D) ભારતની કુલ દસમાં ભાગની વસતી માટે રહેઠાણ સ્થાન છે.
- નીચેનામાંથી કઈ જોડ સાચી નથી ? ☐ A
 ✓ (A) ખીણ - પિરોટન (B) અખાત - ખંભાતનો અખાત
 (C) ભૂશિર - કેપ ઓફ ગુડ હોપ (D) સંયોગીભૂમિ - પનામા

7. બંગાળના ઉપસાગરમાં કયા ટાપુ સમૂહ આવેલા છે ?
 (A) લક્ષદ્વીપ (B) માલદિવ
 ✓ (C) અંદમાન અને નિકોબાર (D) એક પણ નહિ
8. બે જળ વિસ્તારને અલગ કરતી સાંકડી ભૂમિ પટ્ટીને નીચેનામાંથી શું કહે છે ?
 (A) ટાપુ ✓ (B) સામુદ્રધુની
 (C) ભૂશિર (D) સંયોગીભૂમિ
9. માનવ વસાહતો અને વ્યાપાર વાણિજ્ય માટે યોગ્ય જગ્યા કઈ છે ?
 (A) પર્વતો ✓ (B) ફળદ્રુપ મેદાનો
 (C) ઉચ્ચપ્રદેશો (D) રણપ્રદેશો
10. નીચેનામાંથી કયો પર્વતનો પ્રકાર નથી ?
 (A) ગેડ (B) જ્વાળામુખી
 (C) અવશિષ્ટ ✓ (D) પર્વતપ્રાંતીય

C

B

B

D

પ્રશ્ન - 2 યોગ્ય શબ્દો વડે નીચેનાં વિધાનોની ખાલી જગ્યાઓ પૂરો.

1. પૃથ્વીની સપાટીના આશરે 26 % વિસ્તારમાં પર્વતો આવેલા છે.
2. ભારતનો સાતપુડા ખંડ પ્રકારનો પર્વત છે.
3. ચારેબાજુ પર્વતમાળાઓથી ઘેરાયેલા ભૂમિભાગને સમાંતર પર્વતીય ઉચ્ચપ્રદેશ કહે છે.
4. સરેરાશ સમુદ્ર સપાટીથી 180 મીટરથી ઓછી ઊંચાઈ ધરાવતા સપાટ ભૂમિભાગને મેદાન કહે છે.
5. હવાંગહોનું મેદાન નિષ્પ્રકાશનું મેદાન પ્રકારનું મેદાન છે.

પ્રશ્ન - 3 નીચે આપેલા પર્વતોના નામનું તેમના પ્રકાર પ્રમાણે વર્ગીકરણ કરો.

[પારસનાથ, સાતપુડા, બેરન, હિમાલય, વિંધ્યાચલ, અરવલ્લી, ગિરનાર, આલ્સ]

ગેડ પર્વત	ખંડ પર્વત	જ્વાળામુખી પર્વત	અવશિષ્ટ પર્વત
હિમાલય	સાતપુડા	બેરન	અરવલ્લી
આલ્સ	વિંધ્યાચલ	ગિરનાર	પારસનાથ

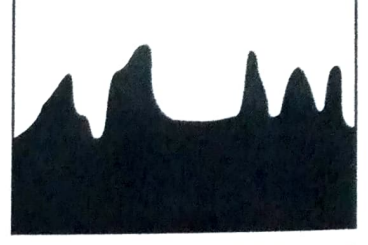
પ્રશ્ન - 4 નીચેના ચિત્રો ઓળખી ☐ માં સાચો જવાબ લખો.

પર્વત - પ્રાંતીય ઉચ્ચપ્રદેશ

ખંડીય ઉચ્ચપ્રદેશ

આંતર - પર્વતીય ઉચ્ચપ્રદેશ

પ્રશ્ન - 5 નીચે આપેલા પારિભાષિક શબ્દોની સમજૂતી આપો.

1. સામુદ્રધુની ખે વિશાળ જળવિસ્તારને જોડતી ઝાંકડી જળપટ્ટીને 'સામુદ્રધુની' કહે છે.
2. વાયુ ચાર બાજુથી જળવિસ્તારથી ઘેરાયેલ ભૂમિભાગને 'દાપુ' કહે છે.
3. અખાત મજોથ બાજુથી ભૂમિથી ઘેરાયેલ કોથ તેવા જળવિસ્તારને 'અખાત' કહે છે.
4. ઉપસાગર 'ઉપસાગર' એટલે મહાસાગરના જળભાગનો આંશિક ભાગ. તે ફરતેની જમીનથી ખુલ્લા વિશાળ અંશેકર જેવો આકાર ધારણ કરે છે.
5. ભૂશિર જળભાગમાં ફેલાયેલ ભૂમિનો લંબાત્મક છેડા ને 'ભૂશિર' કહે છે.

પ્રશ્ન - 6 નીચેનાં પ્રશ્નોના ઉત્તર બે-ત્રણ વાક્યોમાં લખો.

1. ભૂમિસ્વરૂપ કોને કહેવાય? ભૂમિસ્વરૂપ એટલે ભૂપૃષ્ઠનાં વિવિધ રૂપો. સમુદ્રની સપાટીથી જુદી જુદી ઊંચાઈએ આવેલા, વિશિષ્ટ આકાર અને કોનાવવાળું ભૂપૃષ્ઠ ધરાવતા ભાગને 'ભૂમિસ્વરૂપ' કહેવામાં આવે છે.

2. પર્વત એટલે શું? તેના મુખ્ય પ્રકારો કયાં છે? પર્વત એટલે એવો ભૂમિભાગ કે જે સમુદ્રની સપાટીથી સમાજારે 900 મીટર કરતાં વધારે ઉંચાઈ ધરાવતા હોય, જેનું ભૂતલ મોટે ભાગે ઊંચા-નીચા ઢોળાવવાળું હોય અને જેના સપાટાનો ભાગ સીંકડા શિખરોએ ઉંચે ઉપસેલો હોય. 1. ગોડ પર્વત, 2. ખંડ પર્વત, 3. જવાળામુખી પર્વત, 4. અવશિષ્ટ પર્વત.
3. મેદાનોની રચના કેવી રીતે થાય છે? સમુદ્રસપાટીથી સમાજારે 180 મીટરથી ઓછી ઉંચાઈએ આવેલા સમતલ કે સપાટ ભૂમિભાગને 'મેદાન' કહેવામાં આવે છે. દુરિયાનાં મોટા ભાગનાં મેદાનો નદીઓએ પાવરેલી માટી અને કાંપણીથી બનેલાં છે. આ ઉપરાંત, કેટલાંક મેદાનોની રચના યદાવ, જવાળામુખી અને કિશનદીઓ દ્વારા થાય છે.
4. મેદાન પ્રદેશ કરતાં પર્વતીય પ્રદેશ પર વસ્તી કેમ ઓછી હોય છે? પર્વતીય પુદ્ગલોમાં માડકવાળાં અને રેતવાળાં વિક્ષેપી શક્તા નથી તેથી આવા વિસ્તારોમાં મોટાશરેનાં કે ઉદ્યોગો સ્થાપાય શક્તા નથી અને પર્વતીય પુદ્ગલોમાં ખેત ઉત્પાદન માટે ફળદ્રુપ જમીનો પડા અભાવ હોય છે.
5. ઉચ્ચપ્રદેશ અને મેદાન વચ્ચે તફાવત જણાવો.

ઉચ્ચપ્રદેશ	મેદાન
1. સમુદ્રસપાટીથી 180 મીટરથી વધુ ઉંચાઈ ધરાવતા ભાગને ઉચ્ચપ્રદેશ કહે છે.	1. સમુદ્રસપાટીથી 180 મીટરથી ઓછી ઉંચાઈ ધરાવતા ભાગને મેદાન કહે છે.
2. ઉચ્ચપ્રદેશમાં ઢોળાવો પશુપાલન માટે માસ્તવના છે.	2. મેદાની પુદ્ગલો કૃષિ માટે ઉપયોગી છે.
3. ઉચ્ચપ્રદેશ પુત્રાસળ રચના વડે વિકસ્યા છે.	3. મેદાનોમાં મોટા શરેરો અને ઉદ્યોગોનું નિર્માણ થયું છે.

પ્રશ્ન - 7 ટૂંકનોંધ લખો.

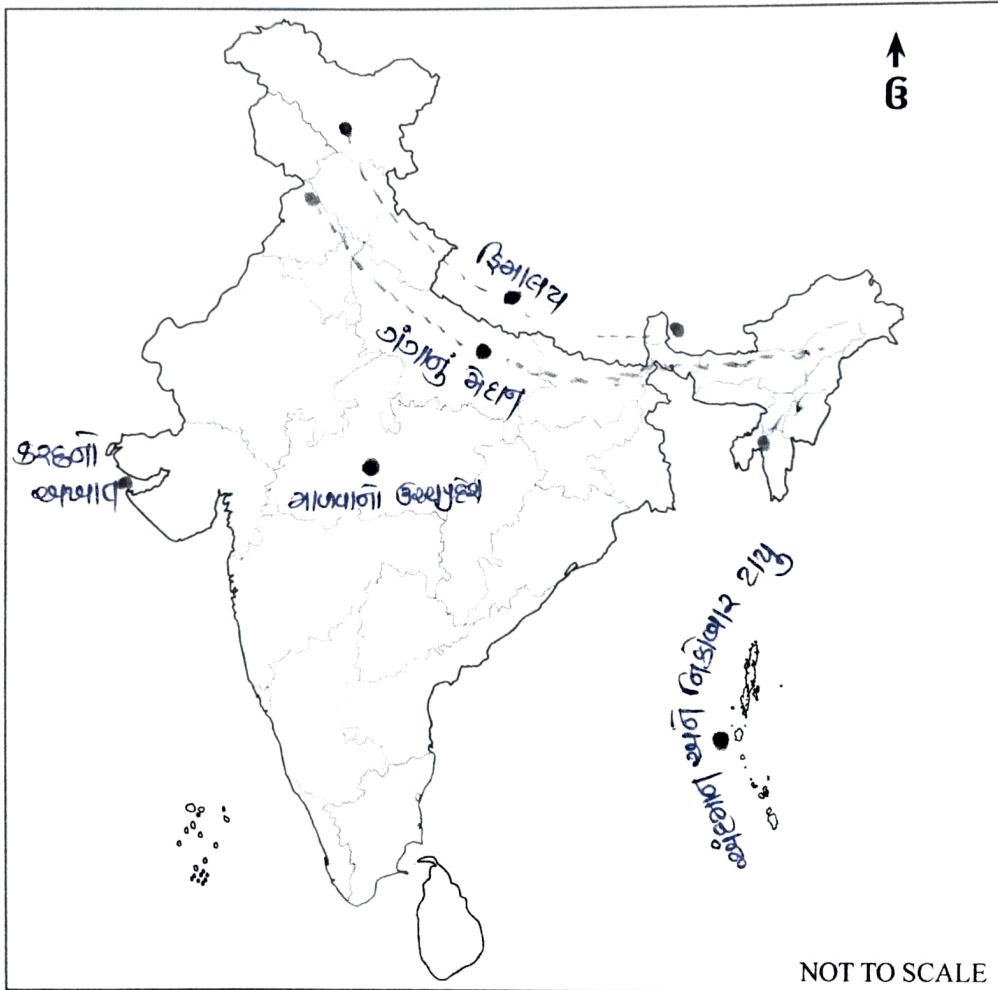
- પર્વતોનું મહત્વ 1. દેશની સરહદ પર આવેલા ઉંચા પર્વતો કુદરતી શત્રુઓને અસરકારકી રીતે રોકે છે. 2. પર્વતોના વિશિષ્ટ સ્થાનોની આવેશવા પર લોંબપાન સ્થાપન થાય છે. ઇ.વ., કિશોર પર્વત શિયાળામાં ઉત્તર તરફની કૂંડાવા કિ જેવા કુંડા પર્વતોને અસરકારકી રીતે લાસતને અસરકારકી રીતે રોકે છે. 3. પર્વતો લેજવાળા પર્વતોને આગળ લઈતા અસરકારકી રીતે વસતી લાવવામાં ઉપયોગી થાય છે. 4. પર્વતો વધીશોનું ઉદ્દગમસ્થાન છે. વધીશો દ્વારા કુદરતી શત્રુઓ રચાય છે. 5. લાસ વસતીવાળા ઉંચા કિશોરકારકી પર્વતોમાંથી આવેશવા વધી વધીશો સિંચાઈ, જળવિદ્યુત, ગરમ-ઉદ્યોગ અને વસતીવાળા થાય ઉપયોગી થાય છે. 6. કેટલાક પર્વતોમાંથી અનેક પુષ્કળતા થાય થાય થાય છે. 7. પર્વતો ઉપર ઉંચાઈએ આવેલાં કેટલાક સ્થળો કુદરતી શત્રુઓ તરીકે ઉપયોગી થાય છે. 8. પુષ્કળ ઉદ્યોગ થાય થાય ઉદ્યોગ અને પર્વતોરકી થાય પર્વતો આવેશવા થાય છે.
- ઉચ્ચપ્રદેશનું મહત્વ 1. લાવાની કાળી કુદરતી જગતથી આવેલા ઉચ્ચપ્રદેશોમાં કપાસનો પાક થાય થાય છે. 2. પુષ્કળ ગરમ અસરકારકી આવેલા ઉચ્ચપ્રદેશોમાં લોખંડ, મેંગેનીઝ, કોબાલ્ટ વગેરે કીમતી ખનિજો થાય થાય છે. ઇ.વ., લાસતના કોષ્ટકાગપુષ્કળ ઉચ્ચપ્રદેશોમાં અનેક ખનિજો થાય આવે છે. 3. ઉચ્ચપ્રદેશોના ઘાસવાળા કોષ્ટકાનો પશુપાલન પુષ્કળ થાય સારી અનુકુળતા થાય છે. 4. કેટલાક ઉચ્ચપ્રદેશો પુષ્કળ ઉદ્યોગ અને કિશોરના કુદરતી થાય અસરકારકી થાય છે.

પ્રશ્ન - 8 તમારા જિલ્લામાં કયાં પ્રકારના ભૂમિ સ્વરૂપો જોવા મળે છે ? તે લોકોને કઈ રીતે ઉપયોગી છે ?

- સ્થળોના જમીનમાં મેદાન પુરેલા આવેલા છે. જે વાહનવ્યવહાર માટે, ખેતી માટે અને ઉદ્યોગોના વિકાસ માટે ઉપયોગી છે.
- સ્થળોના વિસ્તારમાં ડુંગરાળ પુરેલા પડ્યા છે. જે પુવાસીના સ્થળ તરીકે વિકાસ પામ્યા છે.

પ્રશ્ન - 9 નીચે આપેલ ભારતના રેખાંકિત નકશામાં નીચેની વિગતો યોગ્ય રીતે યોગ્ય સ્થાને દર્શાવો.

- (1) હિમાલય (2) અંદમાન અને નિકોબાર દાપુ (3) કચ્છનો અખાત
(4) ગંગાનું મેદાન (5) માળવાનો ઉચ્ચપ્રદેશ

પ્રશ્ન - 10 નીચેના શબ્દો ચોરસમાં કેટલાક પર્વતો, મેદાનો, ઉચ્ચપ્રદેશોનાં નામ ધૂપાયેલાં છે, તે શોધીને લખો.

ન	મા	ગ	રી	ટે	ચ	આ	ફ
નિ	જ	હિ	મા	લ	ય	લ્હા	સ
બે	લ	રો	કિ	ઝ	સ	પા	ની
ગિ	ર	ગી	પી	ડ	મો	ન્ટ	પૂ
ર	વિ	ન	રી	ઠ	વા	બ	ડી
ના	ધ્યા	પા	સ	ત	પુ	ડા	અ
ર	ચ	અ	ર	ગ	ડા	ર	રા
લ	લ	એ	ઢ	સ	વ	ખ	જ
ગં	હ	આ	ન	લ	ના	ન	મ
મોં	ગા	વાં	લ	ઝ	ક	થ	હ
ગો	અ	ય	ગ	મ	તિ	ક	લ
લી	બ	લા	મુ	હો	ર	બે	છ
યા	ક	વા	જ	ના	થ	પ	ટ

વિંધ્યાચલ ગંગા-વચુના ભેરન
 કિંગ્ડમ સાતપુડા પારસીનાથ
 વ્યાલ્કન ગિરનાર રાજમડલ
 ગિલગીરી શોક્લિંગ વિભેટ

SCE મૂલ્યાંકન

ક્રમ	અધ્યયન નિષ્પત્તિ	SCE મૂલ્યાંકન			ગુણ
		x	?	✓	
SS 6.6	ભારતના નકશામાં સ્થાન, સીમા, વિસ્તાર, પર્વતો, ઉચ્ચપ્રદેશો, મેદાનો, નદીઓ, રણપ્રદેશો વગેરે જેવી ભૌગોલિક લાક્ષણિકતાઓ દર્શાવે છે.				

વાલીની સહી :

શિક્ષકની સહી :

તારીખ :